

פרשת שלח: האם יש איסור לשון הרע לספר ידיעה שפורסמה בעיתון

פתיחה

בפרשת השבוע שולח משה את המרגלים, לתור את ארץ כנען. כאשר חזרו, אמרו שאמנם בארץ ישראל יש פירות גדולים, אבל העם היושב בה חזק. למרות שבפשוט מדברי הגמרא משמע שהמרגלים חטאו בחטא לשון הרע, **האדמו"ר מחב"ד** (ליקוטי תורה שלח, לח ב) פירש אחרת וכתב, שהמרגלים חשבו שעבודת ה' במדבר תהיה נעלית יותר, ולכן סברו שעדיף להישאר במדבר: "ואחר כל הנ"ל יובן גם כן ענין המעשה דמרגלים שלא רצו ליכנס לארץ ישראל, מפני ששורשם הוא מבחינת לאה עולם המחשבה, וטענו למה צריכים לירד בבחינת עולם הדיבור שהוא בחינת מלכות דאצילות סוף כל דרגין בכדי לקיים שם התורה ומצות בדבור ובמעשה? הלא זה אפשר לקיים גם על ידי התורה ומצות ברוחניות ולא בעשייה גשמיות." בעקבות הלשון הרע של המרגלים, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר לספר ידיעה שפורסמה בתקשורת שיש בה מימד של לשון הרע. בסיס הספק הוא כפי שנראה, שיתכן והדין כאן שונה, בגלל שלשון הרע המופיע בעיתון עתיד להתפרסם, ואולי במקרה מעין זה אין איסור לספר את הידיעה. כמו כן נעסוק בשאלה, האם אפשר להיות כתב חדשות.

לשון הרע בפני שלושה

האם יש איסור לספר לשון הרע שנאמר בציבור? נחלקו הראשונים בעניין זה בעקבות הגמרא במסכת ערכין. הגמרא במסכת ערכין (טו ע"ב) כותבת בשם רבה בר רב הונא שכל דבר הנאמר בפני שלושה - אין בו משום איסור לשון הרע. בטעם הדבר נימק, 'שחברא דחברך אית ליה'. כלומר טבעם של בני אדם לספר לחבריהם את מה ששומעים, ולכן אין בכך איסור לשון הרע. לכאורה דברי רבה בר רב הונא תמוהים, שהרי ברור שכאשר יותר אנשים שומעים את הלשון הרע יש בכך יותר עוון (גם אם אלו דברי אמת), וכפי שכותבת הגמרא בהמשך הסוגיה (טז ע"ב), שלשון הרע הנאמר בפרהסיא חמור יותר מלשון הרע הנאמר בצנעה, אם כן מדוע העובדה ששלושה אנשים שומעים מהווה פתח להתיר? בעקבות הקושי במימרא זו, נחלקו הראשונים בפירושה:

מחלוקת הראשונים

א. **הרשב"ם** (ב"ב לט ד"ה דמתאמרא) ו**המאירי** (שם) פירשו שכוונתו לומר, שאם ראובן דיבר לשון הרע בפני שלושה על שמעון, מותר לספר לשמעון שראובן דיבר עליו, ואין בכך איסור לשון הרע. הסיבה לכך היא, שמכיוון שדברי ראובן נאמרו בפני שלושה והם וודאי יגיעו עם הזמן לשמעון, לכן גם אם מישהו יקדים ויספר לו - הוא לא עובר איסור¹, ובלשון **החפץ חיים** (באר מים חיים):

"גרסינן בבבא בתרא, כל מילתא דאמרי בפני שלושה, לית בה משום לשינא בישא (= אין בו לשון הרע). הרשב"ם פירש, לעניין שאם אחד סיפר על חברו דברי גנות בפני שלושה, מותר אחר ללכת לאותו פלוני ולומר לו פלוני דיבר עליך כך וכך, משום דחברך חבא אית ליה, ולית ביה משום לשינא בישא."

ב. **התוספות** (ערכין ד"ה לית) חלקו על פירוש הרשב"ם, וכתבו שאסור לספר לאדם שדיברו עליו, גם אם הדברים פורסמו ברבים. הם פירשו שכוונת הגמרא לומר, שאם ראובן דיבר על שמעון דבר המשתמע לשני פנים (דהיינו שיש פרשנות חיובית ושלילית לעניין), מותר ללוי לומר לשמעון שראובן דיבר עליו, שכן אם ראובן אמר דבר זה ברבים וידע שיגיע לשמעון - מסתמא התכוון לטובה.

ג. **הרמב"ם** בהלכות דעות (ז, ה) פסק, שאם פורסם לשון הרע בפני שלושה אנשים, למרות שהמספר (= הכתב בעיתון) עבר איסור, לאחר מכן מותר לספר לכל אדם (ולא רק למי שסיפרו עליו את הלשון הרע). הסברא לכך היא, שמכיוון שמדובר בדבר העתיד להתגלות לכולם, גם אם המספר זירז את הגילוי - אין בכך איסור.

למרות שהרמב"ם הרחיב את ההיתר, הוא סייג אותו במקצת. ראשית, וודאי שמותר לומר רק את הדברים שנאמרו במדויק, ולא להוסיף ולהגזים. כמו כן, גם אם הדבר נאמר בציבור אין זה מתיר לשומע להתכוון להפיץ את הדברים, אלא רק לספרם בדרך אקראי, כלומר כחלק משיחה שלמה שעוסקת בעניינים שונים, ולא שיחה המתמקדת בעניין זה, ובלשונו של הרמב"ם:

"אחד המספר בלשון הרע בפני חברו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חברו בגופו או בממונו ואפילו להפחידו הרי זה לשון הרע, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלושה כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלושה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוון להעביר הקול ולגלותו יותר."

על בסיס דבריו יש שפירשו את הגמרא (ברכות ח ע"א) הכותבת שבארץ ישראל, כאשר אדם היה נושא אשה היו שואלים אותו, האם הוא מצא (מצא אשה מצא טוב) או מוצא (מוצא אני מר מוות את האשה). לפי שאר הראשונים קשה, כיצד מותר לו לספר על אשתו לשון הרע? לעומת זאת לפי דעת הרמב"ם, מכיוון שכל הנראה טבעה של אשתו להתפרסם ברבים - אין איסור לענות מצא או מוצא.

להלכה

לפי מה שראינו עד כה, כאשר ראובן פרסם לשון הרע בעיתון על שמעון והיא פורסמה בפני יותר משלושה אנשים, לדעת התוספות יהיה מותר לספר לשמעון רק אם הידיעה יכולה להשתמע לשני פנים, לדעת הרשב"ם אפילו אם וודאי מדובר בדבר רע, אבל רק לשמעון. לדעת הרמב"ם מותר לדבר על הידיעה אפילו עם אדם נוסף שאינו שמעון, ובלבד שלא יתכוון לפרסם את הדברים.

להלכה נחלקו האחרונים: א. **החפץ חיים** (כלל ב, א - ב) כתב, שמכיוון שמדובר בספק איסור דאורייתא, טוב להחמיר ולא לסמוך על דברי הרמב"ם שהתיר לומר לשון הרע שנאמר בעיתון. ב. **הרב יצחק יוסף** (בשיעור) חלק וסבר, שמכיוון שהרמב"ם מורה הוראה מובהק יש לפסוק כמותו, ולכן לשון הרע שנאמר בפני שלושה מותר לאומרו, בתנאי שאין כוונה לפרסמו.

¹ יש להוסיף, שלשיטתם (וכן לשיטות הבאות שנראה בהמשך), ההיתר לספר לשון הרע הנאמר בפני שלושה נכון רק כאשר מדובר באנשים שלא מקפידים על הלכות לשון הרע, ולכן מסתמא הדברים יעברו הלאה. לעומת זאת כאשר אחד מהשלושה שומר על לשונו (או שמדובר בקרובו) - אסור לספר את הדברים, כי הם לא יפורסמו ברבים. בכל אופן, כאשר מדובר בעיתון וודאי שהדברים יאמרו ברבים.

אף על פי שלדעת הרמב"ם, דבר שנאמר בעיתון מותר לאומרו כאשר אין כוונה לפרסמו, נראה מסביר שיש לחלק ולצמצם בין סוגי החדשות. כאשר מדובר בידיעה משמעותית שהייתה זמן רב בחדשות והתעסקו בה הרבה, מסתבר שמותר לפרסמה לשיטתם, שכן סביר שבמוקדם או במאוחר כולם ידעו על כך.

לעומת זאת כאשר מדובר בידיעה בעיתון שאינה מושכת תשומת לב מרובה, נראה שעל אף שיותר משלושה אנשים יראו אותה, עדיין יהיה אסור לאומרה בפני אנשים נוספים, זאת משום שכמות החדשות המתפרסמות היא עצומה וסיכוי סביר שהרבה מאוד אנשים לא יגיעו אל אותה ידיעה, ולכן אי אפשר לסמוך על ההיתר שהדבר מתפרסם ברבים².

הצטרפות לתקשורת

שאלה נוספת שיש לדון בה היא, האם מותר להיות כתב בתקשורת ובעיתון. מצד אחד, יש חשיבות גדולה לתקשורת, אנשים חוששים לעשות דברים פסולים בגלל החשש שיפורסמו בתקשורת, וכן אפשר לקדם עמדות ראויות. מצד שני, פעמים רבות חיים של אנשים נהרסים בגלל פרסומים שקריים בתקשורת, וגם כאשר יש אמת בדברים - לא בהכרח מותר לפרסמם.

התנאים להיתר

על מנת לענות על שאלה זו, יש לפתוח ראשית בתנאים בהם מותר לדבר לשון הרע:

תנאי ראשון - תועלת: גם אם הדיווח אמיתי ומדויק, יש לבדוק שהוא נאמר לתועלת. הגמרא בבבא בתרא (לט ע"א) כותבת, שמותר לאדם למחות בפני אנשים על כך שנכנסו לתוך שדהו, למרות שבעקבות כך נוצר שם רע על הנכנס לשדה (שהוא גזלן), מכיוון שהדברים מכוונים לתועלת דהיינו שהקרקע תישאר בחזקתו. כך פסק גם **הרב עובדיה** (יחוה דעת ד, ס) ביחס לאדם שיש לו מחלה, ורוצה להשיג רישיון נהיגה, שמותר לדווח עליו למשטרה כי יש בכך תועלת, ובלשונו:

"לפיכך בנידון שלנו, היודע שהאיש המבקש את רישיון הנהיגה הוא חולה במחלה סמויה, שאינה ניתנת להבחנה בבדיקה שגרתית, כגון מחלת הנפילה וכיוצא בה, עליו להודיע מיד למשרד הרישוי את אשר ידוע לו, כדי למנוע אסונות בנפש וברכוש. ושומר ישראל ישמור שארית ישראל."

עוד הוסיף החפץ חיים, שגם המספר צריך להתכוון עד כמה שאפשר לתועלת, ולא לשם מניעים זרים (למשל השגת סקופ). ככל הנראה כלל זה מונע מהמספר להגזים בדבריו, כי כוונתו להשיג את האמת. אמנם גם אם הוא לא מצליח לכוון לטובה עליו לספר, כדי להציל עשוק מיד עושקו, למנוע שחיתות וכדומה, מכל מקום עליו להשתדל שהדברים יעשו לשם שמים (רכילות כלל ט, ג).

תנאי שני - אפשרות אחרת: גם אם הדברים נאמרו לתועלת ואין בהם חשש שקר, עדיין מסייג החפץ חיים את דבריו וכותב, שהאפשרות לפרסום לשון הרע צריכה להיות האפשרות אחרונה. אם יש אפשרות לפנות אל האדם המזיק, ולשכנע אותו לחזור ממעשיו בלי שיפורסמו עליו דברי לשון הרע - חובה לעשות כך.

תנאי שלישי - נזק מידתי: גם כאשר יש אמת בדברים והם מכוונים לתועלת, עדיין יש לברר האם הדברים יגרמו לנזק מידתי ביחס לחומרת העברה. אם אדם גנב סכום כלשהו ממשרד האוצר יש להעניש אותו כראוי, אך פרסום של הדברים בכל העיתונות בצורה ששופכת את דמו - אינו עונש מידתי.

התקשורת בזמנינו

לפי מה שראינו עד כה, לא תתכן תקשורת הפועלת על פי כללי החפץ חיים בזמנינו גם מצד התקשורת, וגם מצד חוקי המדינה: **א. מצד התקשורת:** שיקול מרכזי במערכת העיתון או האתר הוא אחוזי צפייה, ששווים כסף. ככל שהכותרות יותר מוגזמות והסיפורים יותר מושכים עניין, כמות רבה יותר של אנשים יקראו את הדברים, וכך הבעלים ירוויחו יותר כסף והשפעה. דבר זה גורם לכך, שגם אם יש אפשרות אחרת לפטור את הדברים ללא פרסום - אין להם עניין בזה, שכן המטרה היא לייצר כמה שיותר כותרות, וכפי שהציג את הדברים **הרב שרלו** (מוסף שבת, ה' בתשרי תשע"ז):

"העיתונאים נתבעים להביא סקופים במהירות, נלחמים על 'בלעדיות', ובעיקר - נדרשים לשרת את האינטרסים של המוציא לאור. בשל העובדה הזו, היכולת להיות אנשי אמת, הבודקים כראוי, מתרחקים מן השקר, מדווחים אמת וכדומה, היא כמעט בלתי אפשרית."

ב. מצד המדינה: על פי חוק לשון הרע במדינת ישראל, אין איסור לפרסם דברים רעים על אדם אם הם אמת, ולכן אפשר לפרסם הכל ללא התייחסות לתועלת, ובלבד שיהיה אמת. כמו כן, ברגע שמוסיפים המילה 'לכאורה' (לכאורה גנב, לכאורה אנס) אפשר לכתוב כמעט הכל, כך שגם אם מתברר בסוף שהנאשם נקי לגמרי - הנזק התדמיתי כבר נעשה.

תקשורת כהלכה

אמנם, גם אם התקשורת או הכתב יתנהל פחות או יותר על פי ההלכה, ויבדקו אם יש אפשרות אחרת לתקן את העוול ולא יתנהלו בפזיזות, עדיין הדברים קשים מאוד לביצוע. כפי שראינו אחד התנאים לפרסום, שהנזק שייגרם לאדם שמדברים עליו יהיה מידתי, והרי בפרסום בעיתון תמיד הנזק יהיה בלתי מידתי. מצד שני, גם אי אפשר לוותר על הצורך בתקשורת.

בעניין זה מסתבר לומר, שגם אם הנזק לאדם מסוים יהיה גבוה מהמגיע לו על פי הדין, השיקול הציבורי קובע. בשביל למנוע עוולות ציבוריות, שחיתות וכדומה, גם אם יגרם לאדם נזק גדול, כדי שהציבור לא ייפגע - מותר לפרסם את הדברים. כמו כן יש שהוסיפו, שכאשר נבחר ציבור מתמודד לתפקיד ציבורי, הוא לוקח בחשבון שיפורסמו עליו עניינים שונים ונותן מעין הסכמה לכך.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² גם אם יש היתר לפי הרמב"ם לספר את הדברים, ברור שאסור לשומע (או לקורא העיתון) לקבלם כאמת מוחלטת שלא שונתה ולא עוותה, וככל לשון הרע שאסור לקבלו כאמת מוחלטת, אלא רק לחשוש לדברים (מה עוד שידוע שחלק מהתקשורת משקרת לא מעט בדבריה).

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com